

РОЛЬ КАРТОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ФОРМУВАННІ КОНСТРУКТИВІСТСЬКОГО МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ТА МАЙБУТНІХ СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ

Вступ. Відбуваються значні зміни тої ролі, яку виконує географічна наука у ХХІ столітті. Сучасне суспільство має нагальну потребу у фахівцях з питань землевпорядкування та картографії, а також в людях, наділених конструктивістським мисленням. Тому на перший план географічної освіти сьогодні висувається ідея необхідності отримання картографічних знань і умінь кожній людині як у побуті, так і в професійній діяльності. Картографічна грамотність сучасного випускника базується на професійно створених картах атласів та завдяки підручникам. Але для підготовки майбутнього студента-географа та формування в нього перш за все конструктивістського мислення потрібні нові погляди на практичне значення картографічного методу навчання і особливо картографічного краєзнавства.

Вихідні передумови. Здійснюючі далекі подорожі першовідкривачі створювали у першу чергу карти нових земель, які у поєднанні з географічними описами давали повне уявлення про край. Звідси вже з давніх часів реалізується необхідність не тільки у загально-географічних знаннях, а й у формуванні картографічної грамотності. У розвиток сучасної картографічної освіти зробили й роблять великий внесок вчені М.М. Баранський, Г.Ю. Грюнберг, І.Ю. Левицький, О.М. Берлянт, В.О. Шевченко, Р.І. Сосса, В.А. Барановський, та інші. У розробці й виданні сучасних географічних карт важливе місце належить ДНВП “Картографія” та Інституту передових технологій. Розробляються і видаються карти й атласи областей України. Отже, для повноцінної картографічної освіти старшокласників є широка як теоретична так і практична база. Творчий вчитель сьогодні має можливість розвинути ідеї про перспективи практичного підходу до створення старшокласниками справжніх картографічних творів. Для впровадження шкільної картографічної освіти є широка база. Наприклад, для вчителів неocenенною у цьому плані може бути книга Лео Багрова з історії картографії [1], а також матеріали Р.І. Сосси з історії картографування території України в Середні віки, які вміщені в часописі “Географія”. Із глибини століть яскраво промовляють до творчого вчителя ідеї про перспективи практичного підходу до створення учнями справжніх картографічних творів [7]. На прикладах щорічних Міжнародних семінарів у Харківському національному університеті ім. В. Каразіна проторовується шлях до спільної роботи вчених і працівників школи у питаннях безперервної географічної та картографічної освіти та підготовки майбутніх студентів географічних факультетів.

Проте, залишається остаточно не вирішеною проблема підготовки і застосування у широкій практиці учнівських краєзнавчих картографічних творів і картографічного методу, як ключового, у формуванні конструктивістського мислення старшокласників, які виявили бажання пов'язати своє майбутнє з географією і особливо – з картографією.

Формулювання цілі статті. Мета проведеного нами дослідження передбачає вдосконалення форм і пошук нових методичних прийомів у навчанні старшокласників по створенню краєзнавчих картографічних творів і їх ролі у формуванні конструктивістського мислення на засадах картографічного краєзнавства, а як кінцевий результат – поліпшення картографічної грамотності сучасних випускників, майбутніх студентів.

Головним завданням поставлено відстеження позитивних моментів залучення учнів до створення краєзнавчих картографічних творів і можливості їх використання у навчанні географії на прикладі конкретної школи.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації мети та вирішення поставленого завдання проведено: 1) ретельний аналіз державних стандартів, навчальних програм і підручників з географії, 2) спостереження за навчальним процесом і результативністю створення і застосування учнівських краєзнавчих картографічних творів у ньому.

Таким чином було виявлено декілька слабких сторін у знаннях географії учнями 6-11 класів з використанням картографічних творів: 1) недосконале володіння прийомами роботи з картографічними творами, 2) слабе розуміння і пояснення взаємозв'язків природних, економічних та соціальних явищ у географії, 3) отримані картографічні знання не сприяють формуванню конструктивістського мислення і не реалізуються у розвитку конструктивістських підходів до пояснення дійсності і найближчого оточення.

Причин даних недоліків декілька: 1) панування репродуктивних методів викладання географії, 2) постійне і невпинне зменшення кількості годин у базових навчальних планах на вивчення географії, а звідси й на формування картографічної грамотності, 3) картографічні матеріали у підручниках (як і в атласах) виконують ілюстративну функцію, а завдань до них творчого, тим більше конструктивного характеру мало, 4) широкий спектр додаткових програм з географії, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в школах, не підкріплений, навіть, методичними рекомендаціями, 5) відсутні дієві методичні рекомендації поетапного розвитку конструктивних засад картографічної освіти в школі, 6) слабка підготовка вчителів і учнів у розвитку конструктивних підходів до пояснення дійсності з позиції картографічної науки.

Як доводить практика, шкільний курс географії на початкових етапах закладає поняття про картографічний твір, формує поняття його умовності (спочатку у 1-4 класах, а далі у 5-7 класах). Теоретичні знання учнів про специфічні властивості основних видів географічних зображень (географічна і топографічна карти, плани місцевості, аерофотознімки) трансформуються у практичні уміння і навички отримувати з них повноцінну інформацію. Карта, як ілюстрація до природного процесу або явища, стає підтвердженням головної сутності географії – землеописання. Тобто, завдяки вчителю для учнів початкової і середньої ланок торується шлях між змістом географічної карти та змістом підручника. Але вже в старших класах географічна карта втрачає свої позиції головне через брак часу на вивчення географії як предмету. А вона повинна максимально задовольняти потреби старшокласників у подальшому розвитку його практичних та інтелектуальних умінь і навичок, а через них – поглиблювати свої знання відповідно всім принципам навчання. Саме завдяки навченості учнів виконувати описово-аналітичні дії, застосовувати графічні прийоми, створювати картографічні моделі (конструктиви), географічна карта дозволяє поглибити розуміння багатьох географічних явищ та розширити знання про рідний край. І сьогодні вже на практиці здійснюється "...перехід до нової карти шляхом перетворень вихідної" [8, с.39].

В центрі сучасної географічної та картографічної освіти, завдяки реалізації пріоритетів особистісно зорієнтованого навчання, постає учень із конкретно високим рівнем досягнень, а вчитель виконує роль консультанта у подальшому його розвитку. Формування картографічної грамотності старшокласників завдяки залученню їх до створення аматорського шкільного краєзнавчого атласу [5] – це один із шляхів виховання учня як особистості з творчим (конструктивістським) мисленням. Перш ніж створити власний картографічний твір, учень повинен **на першому етапі** остаточно закріпити навички читання карти з перетворенням символів у реальні образи завдяки творчим завданням (*ефект жюльвернізму*). Найкраще, коли учень вчиться виконувати це письмово. Так розвиваються механічні навички зв'язного описового логічного пояснення побаченого на карті образу або явища. Особливо цінним тут є також уміння учня

матеріалізувати знання про уявний образ або явище через енциклопедично-довідкову літературу і отримати розуміння їх комплексності та цілісності. Таким чином на першому етапі формуються навички перетворення символів на реальні образи, а реальних образів на символи (так звана картосеміотика, ідея якої розроблена О. Володченком [4], але використана на рівні шкільної картографічної освіти). Саме у цьому й полягає головний принцип ефекту жюльвернізму, а його кінцевим результатом, як логічно завершеного картографічного методу навчання в загальноосвітніх навчальних закладах – широка картографічна грамотність сучасного випускника школи. На **другому етапі** учень оволодіває прийомами створення (копіювання) географічної карти, поступово ускладнюючи свою роботу виокремленням певних територій (країни, області, району). Отримуючи конкретні загальні знання з географії, учні оволодівають й відповідними навичками читання карти, тобто здійснюється принцип навчальної діяльності заради знань, а отримання знань заради діяльності. Саме це завдання є основою ідеї залучення у першу чергу старшокласників до створення картографічних творів, у тому числі й краєзнавчих. Даний вид діяльності значно відрізняється від практичних робіт з контурними картами на уроках. Звичайного уроку в цій справі буде замало. Старшокласники повинні продовжувати і поглиблювати свої географічні знання на засадах учнівського краєзнавчого картографування. Створення учнівських краєзнавчих картографічних творів – це новий підхід до навчання географії та краєзнавства зокрема. У ході комплексної роботи учні повинні за допомогою географічної карти передати всю своєрідність і неповторність свого рідного краю. Вони отримують реальну можливість, працюючи на колективістських засадах, реалізовувати принцип індивідуальної відповідальності за виконану справу, йдучи таким чином до самовираження і самореалізації. Отже, школярі мають перед собою конкретну мету, а робота набирає конкретної вмотивованості. Обидва етапи тут виступають у якості цілепокладанням. А вже на **третьому**, або мотивуючому, **етапі**, можливе створення конструктиву (моделі перспективного розвитку) своєї місцевості (*ефект малої батьківщини*). Учень, відштовхуючись від загального, намагається деталізувати свою місцевість, знайти їй місце у системі загально-географічних явищ та картографічних символів. Саме тут він формує навички вираження через систему символів власної думки про сучасне і майбутнє свого краю, розробити проект його найближчого, а може й віддаленого, розвитку. **Четвертий, стимулюючий, етап**, у даній діяльності виводить учня на захист своєї роботи або проекту (*ефект науковості*).

Таким чином, учні вчаться на основі аналізу карт різного змісту і спрямування, енциклопедично-довідкової літератури, матеріалів місцевої преси, власних пошуків, досліджень і спостережень моделювати перспективи розвитку свого краю (наприклад, карта рекреаційних можливостей адміністративного району, карта перспектив територіального розвитку району, карта перспектив антропогенного впливу на природне середовище в районі), а також фіксувати і відтворювати сучасне природно-господарське та соціальне середовище.

Правильно організована навчально-пізнавальна та краєзнавча дослідницька робота учнів у старших класах віддзеркалює роботу науково-дослідних організацій. Про це говорив М.М. Баранський [2]. Саме при наявності важливої справи розв'язується й проблема раціонального використання вільного часу учнів.

Отже, географічна карта, як особливий інструмент навчання, повинна знову стати обличчям, візиткою географічної освіти. Адже, за словами О.М. Берлянта, картографія – наука вічна [3, с.19].

Висновки. Виходячи з усього вище викладеного, новим і перспективним у підготовці майбутніх студентів-географів в роботі з географічними картами є принцип конструктивізму на засадах картографічного краєзнавства через створення власних картографічних творів. А сам принцип конструктивізму картографічної освіти, як авангардної основи всієї географічної освіти, може бути реалізованим у загальноосвітніх

навчальних закладах багатьма видами навчальної діяльності учнів: 1) напрацюванням навичок роботи з картографічними творами, 2) копіюванням окремих тематичних карт або їх ділянок, 3) співставленням різних видів картографічної інформації з подальшим їх поясненням, 4) створенням власних нових комплексних картографічних творів (у тому числі і з нестандартними підходами), 5) створенням конструктивів (моделей перспектив розвитку у першу чергу) окремих територій, включаючи й свій адміністративний район.

Старшокласники вже з інших позицій починають оцінювати й роль карти в житті людини, розуміти сформульовані М.М. Баранським її функції: 1) засіб дослідження в географії; 2) систематизація (впорядкування) матеріалів власних спостережень; 3) засіб наукових пояснень та передбачень; 4) засіб уявного експерименту; 5) просторова характеристика об'єкта або явища; 6) фіксація знань [2]. Зникають стандартизація мислення, заангажованість, а народжується індивідуальний та колективний досвід самостійної творчо-пошукової діяльності, креативність мислення та конструктивізм, збудження позитивних емоцій, раціональне дозування розумової та фізичної праці, здорова творча конкуренція. Таким чином досягається й мета формування творчої особистості випускника, адже «...людина здобуває через суспільну практику, досвід, і не тільки власний, а й інших особистостей...» [6].

Завдяки цьому випускник школи здатен отримати якісну географічну і картографічну підготовку, яка сприятиме подальшому його навчанню на географічному факультеті вишів та формуванню справжнього громадянина України з широкою картографічною грамотністю і високою інтелектуальною культурою.

Література

1. Багров Л. История картографии – М.: ЗАО Центрполиграф, 2004.
2. Баранский Н.Н. Экономическая география в средней школе. Экономическая география в высшей школе. – М.: Географгиз, 1957. – 328 с.
3. Берлянт А.М. Будущее картографии как науки и учебной дисциплины // Проблемы непрерывной географической освіти і картографії. Зб. наук. праць. Вип.5. – К.: Інститут передових технологій, 2005, сс 18-21.
4. Володченко А. О прикладной картосемиотике // Картографія та вища школа. Зб. наук. праць. Вип. 12. – К.: Інститут передових технологій, 2007. – сс 7-12
5. Гнедашев В.М. Організація роботи учнів зі створення краєзнавчих карт для аматорського шкільного атласу // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. Зб. наук. праць. Вип. 5. – К.: Інститут передових технологій, 2005, сс 42-45.
6. Донцов О.О. Поєднання індивідуальних і колективних форм навчання географії у контексті формування творчої особистості // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Збірник наукових праць. – Вінниця: Антекс-УЛТД, 2004. – С. 117-120.
7. Сосса Р.І. Картографування території України в Середні віки // Географія, 2005, № 23, сс 2-5.
8. Яковлева С.В. Внедрение исследовательских методов в школьную географию // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. Зб. наук. праць. Вип. 2. – Вінниця: Антекс, 2001, сс 37-39.